

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
6/2 (Aralık/December 2022), 174-197

Ergenlerde Adil Dünya İnancı ve Dindarlık İlişkisi: Gaziantep Lise Öğrencileri Örneği

The Relationship between Belief in a Just World and Religiosity among Adolescents: The Case of Gaziantep High School Students

Muhammed Şahbaz

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Graduate Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Social Sciences Institute,
Department of Philosophy and Religious Studies
Ankara/Türkiye
E-posta: sahbazmuhammed@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9849-6857

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 5 Ekim/October 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 2 Aralık/December 2022
Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/15 December 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December
DOI: 10.46595/jad.1184928

Cite as / Atf: Şahbaz, Muhammed. "Ergenlerde Adil Dünya İnancı ve Dindarlık İlişkisi: Gaziantep Lise Öğrencileri Örneği". *Journal of Analytic Divinity*, (Aralık/December 2022), 174-197.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Muhammed Şahbaz)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yazar Katkıları / Author Contributions: Muhammed Şahbaz % 100

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

Bu makale, ergenlerde adil dünya inancı ile dindarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacı ile gerçekleştirilen deneysel bir araştırmadan oluşmaktadır. Araştırmada adil dünya inancı ve dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesinin yanı sıra adil dünya inancının katılımcıların demografik özellikleri ile olan ilişkisi de incelenmiştir. Örneklem grubu, Gaziantep'te ikamet etmekte olan beş farklı ortaöğretim kurumunda eğitim gören 428 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmada kişisel bilgi formu ile Gülmez tarafından geliştirilen "dindarlık ölçeği" ve Dalbert tarafından geliştirilen "adil dünya inancı ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre dindarlık ve adil dünya inancı boyutları arasında korelasyon ve regresyon analiz sonuçlarında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda adil dünya inancı alt boyutlarının dindarlık ile ilişkisi incelendiğinde kişisel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancının dindarlık ile zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkisinin olduğu bulunmuştur. Dindarlık alt boyutlarından iman ve duygu boyutlarının adil dünya inancı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ancak etki ve ibadet boyutlarının anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ergenlik, Kişisel Adil Dünya İnancı, Genel Adil Dünya İnancı, Dindarlık

Abstract

This article consists of an experimental research conducted to determine the relationship between belief in a just world and religiosity in adolescents. In the study, besides examining the relationship between belief in a just world and religiosity, the relationship between belief in a just world and demographic characteristics was also examined. The sample group consists of 428 students studying in five different secondary education institutions residing in Gaziantep. In the research, the personal information form and the "religiousness scale" developed by Gülmez and the "just world belief scale" developed by Dalbert were used. According to the findings, significant relationships were found between the dimensions of religiosity and belief in a just world in correlation and regression analysis results. As a result of the research, when the relationship between the sub-dimensions of belief in a just world and religiosity was examined, it was found that personal belief in a just world and general belief in a just world had a weakly significant relationship with religiosity. It has been determined that the dimensions of faith and emotion, which are among the sub-dimensions of religiosity, do not have a significant effect on belief in a just world, but the dimensions of influence and worship have significant effects.

Keywords: Psychology of Religion, Adolescence, Personal Belief in a Just World, General Belief in a Just World, Religiosity

Giriş¹

İnsanlar, davranışları ile başlarına gelen olaylar ve bu olayların sonuçları arasında uygunluk olduğuna inanma eğilimine sahiptirler. Tercih ettikleri belirli eylemleri yaparak istediklerini alabileceklerine veya sıkıntılı durumlardan kurtulabileceklerine inanmak isterler. Bu inançlarını yitirdiklerinde ise kendilerini zayıf, güçsüz ve çaresiz hissederler (Lipkus - Siegler, 1993, 473). Dolayısıyla insanların kendilerini iyi hissetmek ve çevrelerine uyumda sıkıntı yaşamamak için gösterdikleri emek ile elde edecekleri sonuç arasında tutarlı bir ilişki olduğuna dair varsayımlara inanmaları gerekmektedir.

Birçok araştırmacı, insan davranışının temelinde tutarlılık ihtiyacı ya da güdüsünün bulunduğunu savunmuştur (Freedman vd., 2003, 329). Tutarlılık teorileri arasında, Heider'in geliştirdiği "Denge Kuramı" ve Festinger'in geliştirdiği "Bilişsel Çelişki Kuramı" ilk akla gelenlerdir. Bu kuramlar temelde bireyi rahatsız edecek tutarsız bir durumla karşılaştığında bireyin bu durumdan bir an önce kurtulup psikolojik uyuma geçebilmek için çabalayacağını ve bunun bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir (Ulutaş, 2020, 163).

Heider'in denge kuramına göre bireyler, yaşamlarındaki duygusal dengeyi koruyarak stres veya gerilim yaşamadan birbiriyle uyumlu duyguların içinde yer aldığı ahenkli bir duruma ulaşmaya çalışırlar (Fink vd., 2009, 145; Heider, 1983, 180). Dengesizlik bireyde gerginliğine neden olur. Denge halini yeniden sağlayacak bir değişiklik olmadan bu gerginliğin ortadan kalkması mümkün değildir. Bireyler, duygusal ilişkilerinde mümkün olan en az değişikliğe giderek tekrar denge durumuna kavuşmaya çalışırlar (Barut, 2005, 303; Freedman vd., 2003, 331).

Festinger'in geliştirdiği bilişsel çelişki kuramına göre kişide bulunan bir inanç, bilgi veya tutum yine kendisinde bulunan başka bir inanç, bilgi veya tutumla çelişirse, söz konusu bu iki inanç, bilgi veya tutum arasında bilişsel çelişki ortaya çıkacaktır (Kağıtçıbaşı - Zeynep, 2014, 168). Bilişsel çelişki, inançlarımızı birbirleriyle daha uyumlu hale getirerek bilişsel tutarsızlığımızı gidermeye motive eden rahatsızlık verici bir dürtü ya da duygu olarak tanımlanır (Plotnik, 2009, 590; Aronson vd., 2012, 301). Bilişsel çelişkiyi azaltmak ya da ortadan kaldırmak için uyuşan bilgilerin sayısını artırmak veya çelişen bilgilerin sayısını azaltmak gerekir (Kağıtçıbaşı - Zeynep, 2014, 168).

Adil dünya inancı kuramı da işleyişi bakımından tutarlılık kuramlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu kuram Melvin Lerner (Lerner, 1980) tarafından geliştirilmiştir. Kuram, kurbanı değersizleştirme veya suçlama ve adaletsizliği meşrulaştırma kavramlarından yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bununla birlikte ilk yirmi yıldaki çalışmalar bu konular etrafında yoğunlaşmıştır (Lerner, 1980, 11). Bu kurama göre insanlar, herkesin hak ettiğini

¹ Bu çalışma "Ergenlerde Adil Dünya İnancı ve Dindarlık" başlıklı Doç. Dr. Behlül Tokur danışmanlığında Muhammed Şahbaz tarafından tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın verileri Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi etik kurulu tarafından 16.04.2021-52 tarih ve sayılı verilen etik kurulu kararıyla etik açısından uygun bulunmuştur.

bulduğuna ve her insanın iyi ya da kötü yaptığı her fiilin karşılığını alacağına yani dünyanın adil olduğuna inanmaya güdülenmişlerdir (Lerner - Miller, 1978, 1030-1031; Rubin - Peplau, 1975, 65; Hafer - Bègue, 2005, 130). Günlük dilde adil dünya inancına işaret eden ifadeler özellikle “ne ekersen onu biçersen”, “etme bulma dünyası”, “iyilik eden iyilik bulur” gibi atasözlerinde görülmektedir (Dik, 2010, 31).

Lerner’a (Lerner, 1980, 14) göre adil dünya inancı temel bir yanılsamadan ibarettir. Çünkü dünyada mutlak bir adalet yoktur. Ancak insanlar güdüsel olarak dünyada adaletin varlığına inanmak isterler (ayrıca bk. Furnhaml - Procter, 1992, 269; Lerner - Simmons, 1966, 203).

İnsanlar beklenmedik bir şekilde başlarına gelen olaylara bir anlam verme ihtiyacı hissettikleri, ancak söz konusu olayı denge halini yakalayacak şekilde açıklayamadıklarında dini ya da seküler çeşitli atıflara da başvurumaktadırlar. Bu şekilde dünyayı kontrol edilebilir görmek isterler (Yapıcı, 2003, 164).

Rubin ve Peplau, çocukluk döneminde Piaget’in “içkin adalet” olarak isimlendirdiği inancı, adil dünya inancının bireyin henüz soyut döneme geçmediği yaşlardaki versiyonu olarak ifade etmiştir (Rubin - Peplau, 1975, 85). İçkin adalet inancı, soyut düşünce kapasitesi henüz gelişmemiş çocuklarda görülen yanlış bir davranışın otomatik olarak cezalandırıldığı inancıdır (Piaget, 2015, 260-270). Örneğin bir bahçeden elma çalarken ağaçtan düşüp bacağına kıran bir çocuk, bunun yaptığı yanlış davranışa karşılık verilmiş bir ceza olduğunu düşünür. Piaget, zamanla bu inancın kaybolduğunu öne sürse de son dönemde yapılan araştırmalar bu konunun tartışmalı olduğunu göstermiştir. Ayrıca yetişkinlikte varlığını devam ettiren içkin adalet inancının adil dünya inancını desteklediği öne sürülmüştür (Callan vd., 2006, 1647-1650).

Adil dünya inancı kişinin ruh sağlığını koruması bakımından diğer pozitif yanılsamalar gibi olumlu işlevlere sahiptir. Bu inanç, kişileri gelecek hakkındaki belirsizliklerden koruyan ve onlara ön görülemeyen durumların kurbanı olmayacaklarını düşündüren önemli bir uyum işlevi görür (Aronson vd., 2012, 256). Adil dünya inancıyla birlikte oluşan pozitif yanılsama, çevrenin daha anlamlı görülmesine yardımcı olarak ruh sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Kılınç - Torun, 2011, 1-2). Herkesin “layık olduğunu elde ettiğine” inanan bireyler, dünyanın adil bir yer olduğu yönünde bir inanç geliştirerek çevrelerini durağan ve düzenli algılamaktadırlar. Böylece uzun vadeli planlar yapıp bu planları yerine getirmek için çalışabilmektedirler.

İnsanoğlu, doğum ve ölüm arasındaki yaşam çizgisi içerisinde farklı gelişimsel dönemlerden geçmekte olup biyolojik yapısına ve yaşına göre bu dönemlerde fiziksel ve bilişsel olarak farklı özellikler göstermektedir. İnsan ömrü genellikle bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve ihtiyarlık olmak üzere beş evreye ayrılabilir (İmamoğlu - Ferşadoğlu, 2016, 20). Bir evreden diğerine geçişte yaş sınırları kesin ve net değildir.

Bununla birlikte ardışık bir gelişim seyri görülür. Çevresel faktörler bu gelişimi hızlandırıp yavaşlatabilir ancak evrelerin sırasını değiştiremez. Her bir gelişim aşaması sonraki aşamaya basamak teşkil eder. Gelişim basamaklarının sağlıklı ve başarılı bir şekilde yaşanmaması stres verici etkiler doğurabilir (Tokur, 2017, 41).

Bu çalışmada bireyin gelişim dönemleri arasından ergenlik dönemi üzerinde yoğunlaşılacağı için ergenliğin ne olduğu konusunda bilgi vermek yerinde olacaktır. Ergenlik sözcüğü yapısal olarak bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir. Bu itibarla bu sözcük, "bireyde gözlenebilen sürekli ve hızlı bir gelişim evresi" olarak tanımlanabilmektedir (Yavuzer, 2020, 261). Ergenlik dönemi, fiziksel ve duygusal süreçlerin neden olduğu cinsel ve psikososyal gelişimle başlayan, bireyin anne babadan ayrılarak bağımsızlığını elde ettiği, kimlik duygusunu ve toplumsal üretkenliğini kazanmasıyla sonlanması beklenen ayrıca bireyin dini açıdan da mükellef sayılmaya başlandığı bir ara dönemdir (Hökeleli, 2001, 266; Peker, 2015, 170-171; Bayyigit, 2011, 59). Ergenlik, çocuğun bu döneme ulaştığına dair fizyolojik ve psikolojik yapısındaki yeni bazı değişimlerle başlar ve belirli bir olgunluk düzeyine ulaşıncaya kadar devam eder (Jersild, 1974, 10).

Ergenlik konusundaki bilimsel çalışmalara öncülük yapmış olan Hall, çevre ve kalıtımı ergenin gelişimindeki en önemli iki unsur olarak görmüştür. Ona göre bu dönem toplumsal rollerin belirlendiği, değerlerin akıl yürütme, bilinçli ve yetişkin kişilerarası ilişkilere girme becerilerine bağlı olarak geliştiği bir evredir (Cloutier - Onur, 2019, 881).

Erikson ise bu dönemi kimlik bütünlüğüne karşı rol karmaşası olarak tanımlar. Ona göre bu evre, kimliğin oluşmasını sağlayacak bir araştırma, içebakış ve keşif evresidir. Erikson için kimlik, önceki evrelerin özdeşleşme elemanlarının, şu anki gizil gücün ve becerilerin, geleceğe ilişkin isteklerin bütünlüşme olgusudur. Kişisel kimliğin kurulmasında yaşanan başarısızlık bir rol karmaşasına, bir kargaşaya veya sürekli bir yabancılaşma hissine neden olabilir (Cloutier - Onur, 2019, 889).

Ergenler yetişkin sorumluluğunun eşiğinde bulunurlar. Bu yüzden ergenin yetişkinliğe hazırlanmak şeklinde önemli bir görevi vardır. Ergenlik döneminde yaşanan biyolojik değişimler, tüm ergenleri etkilediği halde zamanlamada, kültürel ve bireysel bakımdan bazı farklılıklar görülmektedir (Çok, 2019, 905-906; Karademirci vd., 2012, 11). Yani ergenliğin yaş aralığı kültüre ve bireysel yapıya göre değişken olabilmektedir. Ülkemizde bu dönemin genel olarak kızlarda 10-12 yaşları, erkeklerde 12-14 yaşları arasında başladığı kabul edilmektedir (Santrock, 2020, 16; Smith vd., 2015, 97; Aydın, 2005, 174; Yavuzer, 1981, 33).

Ülkemizde üniversite okuma oranının artması nedeniyle ergenlik döneminin bitişinin 23-24 yaşlarına kadar uzadığı söylenebilir. Çünkü çalışma hayatına başlamamış

bir birey, yetişkin olmanın önemli unsurlarından biri olan sorumluluk bilincine tam olarak erişemeyeceğinden ergenlik döneminden tam manasıyla sıyrılamayabilir.

Birey için dini açıdan ergenlik dönemi, gelecekte benimsenecek olan inancın şekillendiği, dinle ilgili kabullerin tenkide tabii tutulduğu bir dönemdir. Ergenliğin başlaması ile ortaya çıkan biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel değişimler ergenin çocuklukta öğrendiği geleneksel dini kabulleri eleştirel bir bakışla değerlendirmesine neden olur (Bahadır, 1994, 36). Ergenlik dönemi hem dini bilincin ortaya çıkmaya başladığı hem de dinle ilgili kararsızlıkların ve şüphelerin en fazla olduğu dönemdir (Tokur, 2019, 217).

Ergenlik, adil dünya inancının gelişimi için de önemli bir dönemdir. Yedi veya sekiz yaşına kadar çocuklar tipik olarak içkin adalete inanırlar (Piaget, 1997 akt. Dalbert - Stoeber, 2006, 200). Yetişkinliğe gelindiğinde, çocuklukta gelişen adil dünya inancı, içkin adalet inancının bir versiyonu olarak -nedenselliği ve rastgeleliği tanımlamaya yönelik bilişsel yetenekle birlikte- insanların genel olarak kaderlerini hak ettiklerine dair bir inanç olarak yorumlanmıştır. Ergenlik döneminden itibaren bilişsel gelişimin gerçekleşmesiyle birbiriyle ilişkili ancak farklı yönlere bakan iki türlü adil dünya inancı gözlemlenebilmektedir. Birincisi dünyanın kişinin kendisine karşı ne derece adil olduğuna ilişkin geliştirdiği kişisel dünya inancı, ikincisi ise kişinin dünyanın diğer insanlara ne derece adil olduğuna ilişkin geliştirdiği genel adil dünya inancıdır (Dalbert - Sallay, 2004, 248-282; Dalbert - Stoeber, 2006, 200-201).

Dalbert, genel adil dünya inancı ve kişisel adil dünya inancı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığından söz eder (Dalbert, 1999, 88). Ancak bazı durumlarda bireylerin genel adil dünya inançları düşük olurken kişisel adil dünya inançları daha yüksek olabilmektedir (Dalbert, 2001, 91). Bu durum, insanların diğer insanlar hakkındaki adaletsiz durumlara objektif bir şekilde yaklaşıyorken kendileriyle ilgili adaletsizlik durumlarında daha taraflı bir tutum sergilemelerinden kaynaklanabilmektedir (Calhoun - Cann, 1994, 765-766).

Adil dünya inancı güçlü olan insanlar, dünyayı kontrol edilebilir ve adil olarak görmenin yanı sıra yüksek bir otoritenin gözünde hak ettiklerini bulduklarına inanmak isterler (Lipkus - Siegler, 1993, 473). İnsanlar nihai adalete inanabilirler ve dünyada adaletsizlikler olsa da hepsinin uzun vadede telafi edileceğini kabul edebilirler. Bu eğilim, dünya üzerindeki adaletsizliğin tesellisinin, ahirette veya daha geniş bir zaman çerçevesinde yüksek adalet vaadi yoluyla sağlandığı belirli dini doktrinlerden türetilmiştir (Maes, 1998, 12).

Hristiyanlık ve Yahudiliğin adil dünya inancıyla ilişkisine dair çalışmaların sayısı İslam, Hinduizm ve Sihizm gibi Doğu dinlerine nazaran daha fazladır (Furnham - Procter, 1989, 373). Türkiye’de doğrudan adil dünya inancı ve dindarlık arasındaki ilişkiye dair

herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak genel itibariyle adil dünya inancı ve din arasındaki ilişkiye dair yapılan çalışmalarda yaygın normatif dinlerin adil dünya inancını desteklediği sonucu elde edildiği görülmektedir.

Rubin ve Peplau'ya göre adil bir dünyaya inananlar, inanmayanlara göre daha dindar ve daha otoriterdirler (Rubin - Peplau, 1975, 65). Yahudilik ve Hristiyanlıkta adaletin hemen ortaya çıkmasa da nihayetinde kaçınılmaz olduğu öğretisi vardır. Bu yüzden dindar Hristiyanların bu inancı benimseme olasılığı yüksek görülmüştür (Rubin - Peplau, 1975, 78). Buna ek olarak bazı araştırmalarda mezhepler arasında adil dünya inancının farklılaştığı sonucu da elde edilmiştir. Katoliklerin diğer mezheplere göre adil dünya inancına sahip olma oranlarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Zweigenhaft vd., 1985; Furnham - Gunter, 1985; Finamore - Carlson, 1987).

İslam dininde, itaatin ödüllendirileceği, itaatsizliğin ise cezalandırılacağı kabul edilmektedir. İslam'a göre ödüllendirme, cezalandırma ve bağışlama gücüne sahip olan tek bir Tanrı vardır. Öte yandan İslam'da Tanrı'nın her zaman adaletli olduğuna ve yapılan en küçük bir kötülüğün veya iyiliğin muhakkak karşılığının verileceğine dair olan inanç, ahiret inancını da beraberinde getirmektedir (Kılınç - Torun, 2011, 8). Bu inanca göre yapılan davranışların bu dünyada bazı karşılıkları olabileceği gibi asıl karşılıkları ahirette verilecektir. İslam inancında bulunan bu özellikler, insanlarda adil dünya inancının oluşmasında etkili olan nedenler arasında görülmektedir (Çayır, 2017, 7). Tanrı'ya gerektiği gibi itaat eden ve onun emirlerine uyup yasaklarından kaçınan herkesin davranışlarının karşılığını alacağı ümidi her daim vardır. Bunların bir sonucu olarak da İslam kültürü içerisinde "Allah sayesinde dünya adil bir yerdir." düşüncesi yer almaktadır (Dik, 2010, 34-35).

1. Araştırma ve Yöntem

1.1. Konu ve Amaç

Bu araştırmanın konusu ergenlerde adil dünya inancı ve dindarlık arasındaki ilişkinin din psikolojisi açısından incelenmesidir. Adil dünya inancı ile dindarlık ilişkisi yanında adil dünya inancı ve demografik değişkenler; cinsiyet, gelir düzeyi, okul türü, birlikte yaşanan kişi arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmanın temel amacı "Örneklem grubunun adil dünya inancı düzeyi ve dindarlık düzeyi arasında nasıl bir ilişki vardır?" ifadesine yanıt aramaktır. Alt amaçlar ise şu şekildedir:

- Demografik değişkenlere göre adil dünya inancı düzeyinde anlamlı bir farklılık var mıdır?
- Örneklem grubunun adil dünya inancı ve dindarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.2. Hipotezler

Demografik değişkenlerin ve dindarlık düzeyinin adil dünya inancı ile anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı bakımından incelemenin yapıldığı araştırmada alt problemler doğrultusunda kurulan hipotezler şu şekildedir:

- Katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, gelir düzeyi, okul türü, birlikte yaşanan kişi) ile adil dünya inancı arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- Katılımcıların adil dünya inancı düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın genel evrenini Türkiye, özel evrenini Gaziantep ilinde ikamet eden 2020-2021 eğitim öğretim döneminde beş farklı okul türünde eğitim gören 14-18 yaş aralığında bulunan 428 birey oluşturmaktadır. Örneklem evren içerisinden basit rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Katılımcıların 159'u (%37,1) erkek, 269'u (%62,9) kadındır. Katılımcıların 380'i (%88,1) ailesi (anne-baba) ile 48'i (%11,2) diğer insanlar ile birlikte yaşamaktadır. Katılımcılardan 95'i (%22,2) ortanın altı, 271'i (%63,3) orta ve 62'si (%14,5) ortanın üstü gelir grubu aileye sahiptir.

Eğitim gördükleri okul türlerine bakıldığında öğrencilerin 153'ü (35,7) Anadolu lisesine, 133'ü (%31,1) mesleki ve teknik Anadolu lisesine, 34'ü (%7,9) erkek Anadolu imam hatip lisesine, 77'si (%18,0) kız imam hatip Anadolu lisesine ve 31'i (%7,2) fen lisesine devam etmektedir.

2.2. Ölçme Araçları

2.2.1. Adil Dünya İnancı Ölçeği

Genel ve Kişisel Adil Dünya İnancı ölçekleri Dalbert (Dalbert vd., 1987, 596-615; Dalbert, 1999) tarafından ayrı ayrı geliştirilmiş ölçekler olup Göregenli (Göregenli, 2004) tarafından Türkçe'ye çevirisi yapılmıştır. Ölçekler bu araştırmada birlikte kullanılmaktadır. Toplamda 13 madde içeren formun 7 maddesi kişisel adil dünya inancını, sonraki 6 maddesi ise genel adil dünya inancını ölçmektedir. Ölçek maddelerine cevaplar "Kesinlikle Katılmıyorum" ile "Kesinlikle Katılıyorum" arasında değişen 5'li Likert tipte verilmektedir.

Kişisel Adil Dünya İnancı ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 35, en düşük puan 7'dir. Ölçekten alınan yüksek puan, yüksek kişisel adil dünya inancına işaret etmektedir. Dalbert (1999) tarafından Kişisel Adil Dünya İnancı ölçeği için güvenilirlik katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Göregenli (2003) Türkiye örneğinde güvenilirlik katsayısı .85 bulunmuştur.

Genel Adil Dünya İnancı ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 30, en düşük puan 6 olarak belirlenmiştir. Ölçekten alınan yüksek puan, yüksek genel adil dünya inancına

işaret etmektedir. Dalbert tarafından Genel Adil Dünya İnancı ölçeği için güvenilirlik kat sayısı .78 olarak hesaplanmıştır. Göregenli Türkiye örnekleminde ölçeğin güvenilirlik katsayısı .69 bulmuştur.

2.2.2. Dindarlık Ölçeği

Çalışmada kullanılan Dindarlık Ölçeği, Gülmez (Gülmez, 2014) tarafından Glock ve Stark dindarlık modeli esas alınarak geliştirilmiştir. Ölçek iman, dini duygu, etki ve ibadet olmak üzere dört alt boyuttan ve 24 maddeden oluşmuştur. Cevaplar “Kesinlikle Katılmıyorum” ile “Kesinlikle Katılıyorum” cevapları arasında değişen likert tipi 5 dereceli şekilde alınmıştır. İnsanların dindarlık düzeyini ölçen bu ölçekte alınan puan (1-5) arttıkça katılımcıların dindarlık düzeyleri artmaktadır.

Gülmez tarafından ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır ve açıklayıcı faktör analizi sonuca ölçeğin açıkladığı varyans %53,93 olarak bulunmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen değerler ölçeğin yapısına ilişkin oluşturulan modeli doğrulamıştır. Ayrıca ölçeğin güvenilirlik şartlarını da sağladığı belirtilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Araştırmada kullanılan soru formları katılımcılar tarafından cevaplandırıldıktan sonra numaralandırılmıştır. Elde edilen verilerin analizi SPSS 19.0 istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Katılımcıların adil dünya inancı ve dindarlık ölçekleri ve alt boyutlarından aldıkları puanların tanımlayıcı analizlerde ortalama ve standart sapma ile belirlenmiştir. Katılımcıların adil dünya inancı ve dindarlık ölçeklerinden aldıkları puan ortalamalarının cinsiyet ve birlikte yaşadığı kişi/kişiler değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız gruplar t testi ile belirlenmiştir. Katılımcıların adil dünya inancı ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının yaş, gelir düzeyi ve okul türü değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile tespit edilmiştir. Katılımcıların adil dünya inancı ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişki Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Katılımcıların dindarlık düzeylerinin adil dünya inancı düzeyini hangi düzeyde etkilediğinin belirlenmesi için regresyon analizi yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

3.1. Adil Dünya İnancı ve Demografik Özellikler

Araştırmanın amaçları ve hipotezlerine uygun olarak demografik değişkenlere göre adil dünya inancının farklılık gösterip göstermediği sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen bulgular tablolar halinde verilmiştir.

3.1.1. Adil Dünya İnancı ve Cinsiyet

Adil dünya inancı ile cinsiyet arasında alt boyutlar da dahil olmak üzere herhangi bir ilişki olup olmadığı bağımsız örneklem t-testi ile incelenmiştir. Buna göre katılımcıların cinsiyet değişkenine göre kişisel adil dünya inancı, genel adil dünya inancı boyutları ve adil

dünya inancı ölçeği puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p > .05$). (Tablo 1)

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Adil Dünya İnancı Düzeylerine İlişkin Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X̄	Ss	Sd	t	p
Kişisel Adil Dünya İnancı	Erkek	159	2.86	.678	426	.002	.999
	Kız	269	2.86	.757			
Genel Adil Dünya İnancı	Erkek	159	3.05	.778	426	1.116	.265
	Kız	269	2.97	.755			
Adil Dünya İnancı	Erkek	159	2.95	.609	426	.964	.537
	Kız	269	2.91	.653			

(p değeri $> .05$)

Ergenlik, bireyin cinsel kimliğinin ve cinsiyet rollerinin oturacağı bir dönemdir. Ülkemizin sosyo-kültürel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda erkek ve kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri birbirinden oldukça farklı görülmektedir. Bu yüzden araştırmada cinsiyet ve adil dünya inancı arasında bir ilişki görülmemiş olsa da bu konuda daha geniş örneklem gruplarıyla cinsiyetin etkisi araştırılmalıdır.

3.1.2. Adil Dünya İnancı ve Gelir Düzeyi

Adil dünya inancı ile gelir düzeyi arasında alt boyutlar da dahil olmak üzere herhangi bir ilişki olup olmadığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Katılımcıların gelir düzeyi değişkenine göre kişisel dünya inancı, genel dünya inancı boyutları ve adil dünya inancı ölçeği puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (p değeri $> .05$). (Tablo 2)

Tablo 2: Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Adil Dünya İnancı Düzeylerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Gelir Düzeyi	N	X̄	Ss	Sd	F	p	Fark
Kişisel Adil Dünya İnancı	a. Ortanın Altı	95	2.72	.716		2.237	.108	-
	b. Orta	271	2.90	.732				
	c. Ortanın Üstü	62	2.91	.755				
	Toplam	428	2.86	.728				
Genel Adil Dünya İnancı	a. Ortanın Altı	95	3.06	.690		.518	.596	-
	b. Orta	271	2.97	.791				
	c. Ortanın Üstü	62	3.01	.755				
	Toplam	428	3.00	.764				
Adil Dünya İnancı	a. Ortanın Altı	95	2.88	.579		.341	.711	-
	b. Orta	271	2.93	.666				
	c. Ortanın Üstü	62	2.96	.594				
	Toplam	428	2.92	.637				

Bu çalışma da dahil olmak üzere ergenlerde adil dünya inancı ve gelir düzeyi arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalarda (Coşgun, 2010, 157; Erdem Çevikbaş, 2018, 159) çoğunlukla gelir düzeyinin adil dünya inancı üzerinde etkisinin olmadığı yönünde

sonuçlar elde edilmiştir. Bu araştırmaların ortak özelliği birbirine yakın sosyo-ekonomik gruplar üzerinde çalışılmış olmasıdır. Daha geniş bir örneklem üzerinde araştırma yapılması halinde gelir düzeyinin adil dünya inancı üzerindeki etkisi konusunda farklı sonuçlar elde edilmesi ihtimal dahilindedir. Çünkü bazı uygulamalar dşuk gelir düzeyindeki bireyler için adil kabul edilmezken yüksek gelir düzeyindeki bireyler için adil kabul edilebilir (Saraçoğlu, 2008, 59). Bu durum aksi biçimiyle de görülebilir.

3.1.3. Adil Dünya İnancı ve Okul Türü

Katılımcıların ğrenim gördükleri ortaöğretim okulu türüne göre adil dünya inançlarına ilişkin bulgular ANOVA (varyans analizi) ile incelenmiştir. Buna göre katılımcıların okul türü değişkenine göre kişisel adil dünya inancı boyutu $F(4-423)=2.401$; $p<.05$ olmak üzere puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Genel adil dünya inancı boyutu ve adil dünya inancı leği puan ortalamalarının ise anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>.05$). (Tablo 3)

Tablo 3: Okul Türü Değişkenine Göre Adil Dünya İnancı Düzeylerine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

	Okul Türü	N	\bar{X}	Ss	Sd	F	p	Fark
Kişisel Adil Dünya İnancı	a. Pancarlı	153	2.88	.749	4 423	2.401	.049*	
	b. şehit şahin	133	2.72	.622				
	c. Ömer zmimar	34	2.90	.572				
	d. Mehmet Hayri Akınal	77	3.02	.835				
	e. Abdulkadir Konukoğlu	31	2.96	.835				
	Toplam	428	2.86	.728				
Genel Adil Dünya İnancı	a. Pancarlı	153	2.93	.750	4 423	2.238	.064	
	b. şehit şahin	133	2.98	.712				
	c. Ömer zmimar	34	2.98	.846				
	d. Mehmet Hayri Akınal	77	3.22	.771				
	e. Abdulkadir Konukoğlu	31	2.88	.870				
	Toplam	428	3.00	.764				
Adil Dünya İnancı	a. Pancarlı	153	2.90	.627	4 423	2.354	.053	
	b. şehit şahin	133	2.84	.555				
	c. Ömer zmimar	34	2.93	.601				
	d. Mehmet Hayri Akınal	77	3.11	.710				
	e. Abdulkadir Konukoğlu	31	2.92	.791				
	Toplam	428	2.92	.637				

Katılımcıların okul türü değişkenine göre kişisel adil dünya inancı boyutunda hangi ikili gruplar arasında farklılık oluşturduğu aşağıdaki Post-Hoc testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Okul Türü Değişkenine Göre Kişisel Adil Dünya İnancı Boyutu Puan Ortalamalarına İlişkin Post-Hoc Testi

	Okul (I)	Okul (J)	Ortalama Farkı (I-J)	Std. Hata	Sig.
LSD	Şehit Şahin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Pancarlı Anadolu Lisesi	-,16055	,08576	,334
		Ömer Özmimar Anadolu İmam Hatip Lisesi	-,18156	,13902	,688
		Mehmet Hayri Akınal Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	-,30046	,10359	,032*
		Abdulkadir Konukoğlu Fen Lisesi	-,24133	,14427	,452

Tablo 4'e göre katılımlardan Şehit Şahin Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin kişisel adil dünya inancı puan ortalamalarının (Ort=2.88) Mehmet Hayri Akınal Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin puan ortalamalarından (Ort=3.02) düşük olarak belirlenmiştir. Buradan hareketle genel adil dünya inancı açısından okul türleri arasında herhangi bir farklılık görülmezken kız imam hatip lisesindeki katılımcıların dünyanın kendilerine karşı daha adil olduğu yönünde inançlarının daha fazla olduğu söylenebilir.

Kız imam hatip lisesindeki farklılaşma akıllara cinsiyetle adil dünya inancı arasında bir ilişkinin olabileceği düşüncesini getirirse de Tablo 1'deki verilere göre cinsiyet ve adil dünya inancı arasında anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte dini eğitim veren bu lisedeki farklılaşmanın dinle ilişkili olabileceği düşüncesine dindarlıkla adil dünya inancı arasındaki ilişkinin incelendiği bölümde açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Literatüre bakıldığında okul türü değişkeni ve adil dünya inancı arasındaki ilişkiyi araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Daha geniş bir örneklem ile farklı okul türleri arasındaki adil dünya inancı düzeylerinin ölçülmesi alana katkı sağlayacaktır.

3.1.4. Adil Dünya İnancı ve Birlikte Yaşanılan Kişi

Katılımcıların birlikte yaşadığı kişiye göre adil dünya inançlarına ilişkin bulgular bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Buna göre katılımcıların birlikte yaşadığı kişi değişkenine göre kişisel adil dünya inancı boyutu $t(426)=-2.064$; $p<.05$ olmak üzere puan ortalamalarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Genel adil dünya inancı boyutu ve adil dünya inancı ölçeği puan ortalamalarının ise anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (p değeri $>.05$).

Tablo 5: Birlikte Yaşadığı İnsan Değişkenine Göre Adil Dünya İnancı Düzeylerine İlişkin Bağımsız Örneklem t Testi Sonuçları

Birlikte Yaşadığı İnsanlar	N	X̄	Ss	Sd	T	p
----------------------------	---	----	----	----	---	---

Kişisel Adil Dünya İnancı	Aile	380	2,89	.724	426	2.064	.039*
	Diğer	48	2.66	.728			
Genel Adil Dünya İnancı	Aile	380	3.01	.755	426	.820	.412
	Diğer	48	2.91	.837			
Adil Dünya İnancı	Aile	380	2.94	.634	426	1.179	.085
	Diğer	48	2.77	.648			

Elde edilen verilere göre ailesi ile birlikte yaşayan katılımcıların kişisel adil dünya inancı boyutu puan ortalamalarından (Ort=2.89) diğer bireyler ile yaşayan katılımcıların puan ortalamalarından (Ort=2.66) yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun nedeni ailesiyle birlikte yaşayan ergenlerin ailesi ile birlikte yaşamayanlara göre bireysel adaletsizlik ile daha az karşılaşmış olma ihtimalinden dolayı olabilir. Ayrıca katılımcıların birlikte yaşadığı kişilerle olan ilişkilerinde adaletle ilgili tutum ve davranışlar adalet algısının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle birlikte yaşanan kişilerle alakalı olarak adalet algısı çalışmaları bu konunun aydınlatılması açısından faydalı olacaktır.

3.2. Adil Dünya İnancı ile Dindarlık İlişkisi

Araştırmaya katılan öğrencilerin adil dünya inancı ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi için Pearson Korelasyon testi uygulanmıştır.

Tablo 6: Dindarlık Düzeyleri ile Adil Dünya İnançları Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		Kişisel Adil Dünya İnancı	Genel Adil Dünya İnancı	Adil Dünya İnancı
İman	Pearson Korelasyon	.208**	.212**	.245**
	Sig.(2-tailed)	.000	.000	.000
Duygu	Pearson Korelasyon	.230**	.312**	.314**
	Sig.(2-tailed)	.000	.000	.000
Etki	Pearson Korelasyon	.255**	.383**	.341**
	Sig.(2-tailed)	.000	.000	.000
İbadet	Pearson Korelasyon	.164**	.273**	.252**
	Sig.(2-tailed)	.001	.000	.000
Dindarlık	Pearson Korelasyon	.263**	.350**	.356**
	Sig.(2-tailed)	.000	.000	.000
	N	423	423	423

Elde edilen bulgular incelendiğinde dindarlık ile kişisel adil dünya inancı ($p=.000<.05$; $r= .263$) çok zayıf düzeyde, genel adil dünya inancı ($p=.000<.05$; $r= .350$), adil

dünya inancı ile ($p=.000<.05$; $r= .356$) arasında zayıf düzeyde aynı yönlü ilişki bulunmaktadır. Bu durumda dindarlığın artması ile birlikte adil dünya inancında ve alt boyutlarında zayıf da olsa bir artış görülmektedir. Buna göre, katılımcıların adil dünya inançları dindarlık tarafından %12,4 düzeyinde açıklanmaktadır.

Kişisel adil dünya inancı insanların, dünyanın kendilerine ne kadar adil olduğu yönünde geliştirdiği bir inançtır. Bu inancın şekillenmesinde ergenin ailesi içerisindeki ve okul ortamındaki adalet deneyimleri dünyanın kendisine karşı ne kadar adil olduğu yönündeki inancını şekillendirir (Dalbert - Stoeber, 2006, 202). Aile ve öğretmen tarafından ergene karşı adaletli davranış, güven sağlar ve akademik başarıyı teşvik eder (Correia - Dalbert, 2008, 248). Öyle ki çevre faktörü ergenin bireysel açıdan adaletle olan inancını ve bunun sonucu olarak da topluma uyumunu önemli derecede etkilemektedir.

Bir adaletsizlik deneyimi ne kadar kişisel ise o kadar tehdit edici olur ve o kadar çok reddedilir. Kişi, kendi başına gelen adaletsizliği diğer insanların başına gelen adaletsizlikten, kendine karşı ayrımcılığı da kendi grubuna karşı ayrımcılıktan daha güçlü bir şekilde reddeder (Dalbert, 2001, 91; Taylor vd., 1990, 254). Ayrıca bireyler genel olarak kendilerini diğerlerinden daha adil olarak algılar (Messick vd., 1985, 482).

Genel adil dünya inancı ise insanların, dünyanın diğer insanlara ne kadar adil olduğu yönünde geliştirdiği bir inançtır. Diğer insanların başlarına gelen adaletsizliklere olan bakış açısı genel adil dünya inancına göre şekillenmektedir (Dzuka - Dalbert, 2006, 440). Ergenlik döneminde bireyin toplumsal konulara karşı olan hassasiyeti diğer insanların yaşadığı adaletsiz konularda da kendini gösterebilmektedir. Din konusunda da daha hassas olabilen ergen, dinlerin diğer insanlara karşı olan adaletsizliklerle mücadele konusunda telkin ettiği öğretileri benimseyip bu durumlara karşı sert bir tutum sergileyebilir.

Tablo 6'daki korelasyon sonuçlarına göre dindarlık alt boyutlarının adil dünya inancı ile ilişkisi incelendiğinde iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutlarının -çok zayıf da olsa- adil dünya inancı ile anlamlı bir ilişkisi bulunmaktadır. Buna göre iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutlarının artmasıyla beraber adil dünya inancı da artış göstermektedir.

Tablo 7: Dindarlık ile Adil Dünya İnancı Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Adil Dünya İnancı	B	Std. Hata	Beta	p
Dindarlık	.394	.050	.356	.000*
Sabit	1.293	.210		.000*

$$p<.01; R^2= .127; \text{Düzeltilmiş } R^2= .124; F_{(1-426)} = 61.707$$

Tablo 7 incelendiğinde basit doğrusal regresyon analizi sonuçlarının istatistiki düzeyde anlamlı olduğu görülmektedir ($F_{4-423}=61.707$; $p<.01$). Düzeltilmiş R^2 değeri, .124'dür. Bu sonuç katılımcıların adil dünya inanç düzeylerinin varyansının dindarlık tarafından ($\beta=.356$; $p<.01$) tarafından açıklandığını göstermektedir. Buna göre, katılımcıların adil dünya inançları dindarlık tarafından %12,4 düzeyinde açıklanmaktadır.

Tablo 8: Dindarlık Alt Boyutları ile Adil Dünya İnancı Arasındaki Regresyon Analizi Sonuçları

Adil Dünya İnancı	B	Std. Hata	Beta	p
İman	-.040	.074	-.040	.590
Duygu	.123	.072	.138	.086
Etki	.166	.049	.228	.001*
İbadet	.100	.048	.108	.039*
Sabit	1.510	.226		.000*

$p < .01$; $R^2 = .138$; Düzeltilmiş $R^2 = .130$; $F_{(4-423)} = 18.984$

Regresyon bulguları incelendiğinde ise iman ve duygu boyutunun adil dünya inancı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı, ancak etki ve ibadet boyutunun anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Yani bunlar arttığında adil dünya inancı da artmaktadır. Buna göre, katılımcıların adil dünya inançları dindarlık ölçeği alt boyutları olan etki ve ibadet boyutları tarafından %13,6 düzeyinde açıklanmaktadır.

Batı'daki çalışmalara bakıldığında İngiliz ergenlerle yapılan bir çalışmada adil dünya inancı ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır (Crozier - Joseph, 1997, 511-512). Zweigenhaft vd. tarafından yapılan bir araştırmada Hıristiyan tutumları ile adil dünya inancı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Zweigenhaft vd., 1985). Hunt da yaptığı benzer bir araştırmada anlamlı bir ilişki olmadığını tespit etmiştir (Hunt, 2000, 329). Öte yandan Rubin ve Peplau, kilise ve sinagoga katılım ile adil dünya inancı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur (Rubin - Peplau, 1975, 78). Dalbert ve Katona-Sallay tarafından Macaristan, Slovenya ve Almanya'da yürütülen bir araştırmada -Alman katılımcılar dışında- pozitif bir bağlantı bildirilmiştir (Dalbert - Katona-Sallay, 1996, 305).

Ergenlik döneminde birey, artık toplumsal konulara karşı daha ilgili ve adalet konusunda daha hassas bir yapıdadır. Anne babasından ayrılmaya başladıkça kendini daha güçlü hisseder ve bu güç adil olma çabasını destekler. Bu çaba kişilik gelişimi için itici bir güçtür (Güneş, 2015, 65). Bunun yanında adalet kavramı ve karşılaşılan olayların adilliklerinin değerlendirilmesi kişiden kişiye değişebilmektedir. Bireyler karşılaştıkları olayları, adil olma şekline göre iki farklı türde değerlendirme eğilimindedirler. İlki, açık bir şekilde adaletsiz olan olayları, daha önce karşılaşılan benzer olaylarla kıyaslayıp geçmişteki olayların sonucuna göre değerlendirmektir. İkincisi ise yaşanan olayın sonucu karşısındaki adalet senaryolarının bireylerin kişisel deneyimlerine göre değerlendirilmesidir (Lerner, 2003, 389). Bu açıklama, adalet kavramının göreceli olduğunu ve adil dünya inancının toplumsal normlarla, inançlarla ve kişisel düşüncelerle yakından ilgili olduğunu göstermektedir. Özellikle Batı'da yapılan araştırmalarda ortaya çıkan farklı sonuçlar, mezhepsel farklılıklardan ve toplumların değişken kültürel yapısından kaynaklanmış olabilir.

Türk kültürü içerisinde adil dünya inancının varlığına işaret eden atasözleri ve deyimler mevcuttur. Örneğin "Hayır dile eşine hayır gele başına.", "Alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste.", "Ekmele oynayanın ekmeğiyle oynanır.", "Etme bulursun, inleme

(inleye inleye) ölürsün”(Aksoy, 1984). Şeklinde ifadelerle sıkça karşılaşılmaktadır. Bu atasözleri toplumda adil dünya inancının yaygınlığını göstermekle birlikte, kültürün adil dünya inancını destekler nitelikte olduğunu da gösterir.

İnsanların eninde sonunda yaptıkları iyi işlerin karşılığını alacağı öğretilerine sahip olan dinlerin adil dünya inancını desteklediği kabul edilmektedir (Rubin - Peplau, 1975, 73; Lerner, 1980, 163). Haksızlığa uğrayan ya da bir başarı elde edip karşılığını alamayan dindar kişilerin adil dünya inancı yüksek olabilmektedir. Gelecekte adaletin yerini bulacağına inanmak, dünyanın adil olduğu inancından vazgeçmeden adaletin beklenmesini sağlamaktadır. Adalet bu dünyada ya da ahirette gerçekleşecektir (Kılınç - Torun, 2011, 204). Bu durum ilahi adalet düşüncesini de gündeme getirmektedir. Genellikle tabii afetler ya da musibetler çerçevesinde gündeme gelen ilahi adalet inancı, birçok kişinin hayatında zaman zaman bir referans noktası olarak belirlemektedir (Kaplan, 2010, 9).

İstekli bir şekilde benimsenen her türlü içten dini inancın bir fonksiyonu vardır. O, bütün zihinsel faaliyetleri etkisi altına alır ve davranış doğrultusunda bireye doğruları ve üstlenmesi gereken görevleri bildirir (Hökelekli, 2001, 72). Din, bireyin sosyal ilişkilerini, yaşam tarzını ve tutumlarını şekillendirir (Çelik, 2006, 82). Bunun bir sonucu olarak bireyin kişisel ve genel adalet algısı da dinin etkisi altında kalır. Adalet algısı hayatı anlamlandırmada önemli bir yere sahip olduğundan bireyin yaşadığı veya gözlemlediği adaletsizliklere karşı göstereceği davranışlar dini öğretilerden etkilenir.

Max Weber'e göre her din teorik sorunlara bir çözüm önermiştir. En yaygın çözümlerden biri ahiret inancıdır; dünyada yapılan doğru ve yanlışların sonucunun belirlendiği bir zaman ve yer, kötülerin cezalandırıldığı ve iyilerin ödüllendirildiği bir sistem birçok dinde mevcuttur (Jost vd., 2014 akt. Nebioğlu - Oktay, 2020, 292). Dinler, adaletle ilgili sezgileri doğrulamak dışında adaletle ilişkili olarak var olan sosyal düzeni de korumaktadır. Örneğin Hinduizm'deki karma ve samsara inancı, bireylerin dünya hayatında yapıp etmelerine bağlı olarak öldükten sonra yine bu dünyada tekrar beden bulması anlamına gelir (Yitik, 2014, 37). Bu inanca göre bireyler, mevcut toplumsal konumlarını hak ettiklerini düşünmektedirler.

Bahsi geçen türde bir inanış insanların adil dünya inançlarını destekler niteliktedir. Bunun yanında toplumlar kendi içinde bir düzen elde ederek kaosu önüne geçebilmektedirler. Bu açıdan adil dünya inancı olumlu bir etki göstermektedir. Öte yandan adil dünya inancı, insanların eşit yaşam koşullarına sahip olmadan yaşamayı kabullenmesi ve bu durumu düzeltmek için herhangi bir çaba göstermemesi konusunda olumsuz bir duruma yol açabilmektedir.

Dinler adil dünya inancını desteklemenin yanında insanlara adil olmaları yönünde telkinler vermektedir. Özellikle ahiret inancı olan dinlerde dünyada veya ahirette ya da her ikisinde, adil olan insanların ödüllendirileceği, adil olmayanların ise cezalandırılacağı

inancı vardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu dünyada yaptıkları hatalarda ısrarcı olmalarından dolayı doğal afetler ile yok edildiğine inanılan Ad, Semûd, Lut, Medyen, Sebe ve Nuh toplumlarından bahsedilmektedir (*Kur'an-ı Kerim Meali*, 2011, Sad 38/12-13, Sebe 34/16). Ayrıca Âl-i İmran suresi 56. ayette inkarcıların hem bu dünyada hem de ahirette cezaya çarptırılacakları belirtilmiştir. Yani bu inancıya göre Yaratıcı, adaleti iki yönlü bir mekanizma ile sağlamaktadır. Hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında çeşitli ödüllerin ve cezaların olduğu belirtilerek insanların adaletli davranmaları teşvik edilmektedir. Yapılan regresyon analizinde etki ve ibadet alt boyutlarının adil dünya inancı ile anlamlı ve pozitif ilişkisi, ahiret inancının bir sonucu olarak görülebilir. Öyle ki birey, bu dünyada elde edemediği adaleti ahirette alacağı beklentisine sahip olursa dinin kendisinden istediği ahlaklı olma ve ibadetleri uygun bir şekilde yerine getirme gibi görevleri en iyi şekilde yapmaya gayret edecektir.

Dinlerin telkin ettiği adalet anlayışına göre bu dünyada mutlak adaleti beklemek tutarsız görülmektedir; çünkü insanların yaşadığı bazı olaylarda bu dünyada iyi veya kötü herhangi bir karşılığın olmayacağı ihtimali mevcuttur. Birey, başına gelen adaletsiz durumlarda her zaman bu dünyada karşılığının verileceği beklentisi içerisinde olursa inandığı Tanrısal adaleti sorgulayabilir. Bu bağlamda dindar olan bireylerin yüksek adil dünya inancına sahip olması tutarsız görülmektedir. Bu çalışmada da adil dünya inancı ile dindarlık arasında pozitif yönlü ancak zayıf bir ilişkinin çıkması ahiret inancından kaynaklanmış olabilir.

Adil dünya inancının düşük ya da yüksek olması karşılaşılan olayları değerlendirmede farklı yaklaşımlara neden olabilmektedir. Adil dünya inancının düşük olması gelecek hakkında karamsarlığa neden olabilirken yüksek olması adaletsizliğe maruz kalan kişinin düştüğü duruma sebep olabilecek herhangi bir şey yaptığı gibi gerekçelerle başına geleni hak ettiği sonucuna varan yorumlara neden olabilir (Dik, 2010, 29). Yüksek adil dünya inancına sahip olanlar kurbanı suçlama yoluyla bilişlerinde ortaya çıkacak çelişkiyi engellemektedirler (Hafer - Bègue, 2005, 131). Bu durumda toplumda ortaya çıkabilecek ekonomik ve sosyal eşitsizlikler de adil kabul edilebilmektedir. Ergenlik döneminde bireylerin adalet konusundaki hassasiyetleri göz önünde bulundurulduğunda adil dünya inancının yüksek seviyede çıkmaması doğal bir netice olarak görülmektedir.

Adil dünya inancının tamamen kaybı ise adaletsizliğin hâkim olduğu bir dünya görüşüne neden olabilir ve birey yaşamdan nefret edebilir. Fromm bu durumu: "Büyük ölçüde aldatılmış ve düş kırıklığına uğramış bir kişi yaşamdan nefret edebilir. İnanacak hiç kimse, hiçbir değer yoksa kişinin iyiliğe ve adalete olan inancı aptalca bir yanılsamadan başka bir şey değilse, yaşamı Tanrı'nın değil de şeytanın yönettiğine dair bir inanç bireye hâkim olmuşsa o zaman yaşam gerçekten nefret edilecek bir şeydir. İnsan artık düş kırıklığının getirdiği acıya katlanamaz." şeklinde açıklar (Fromm, 1990, 26). Bununla

birlikte adaletin olmadığı bir dünyada insanı koruyacak değerlerin geçersiz olacağı sosyal ve hukuki bir gerçekliktir (Tokur, 2017, 365).

Adil dünya inancı, bir yanılısama olmasının yanında, bireylerin dünyanın güvenli bir yer olduğuna dair inançlarını korumaları ve bunun sonucu olarak gelecek planlamaları yapabilmeleri bakımından kritik bir öneme sahiptir (Lerner - Simmons, 1966, 209). Bu bakımdan bireyler kötü olaylara maruz kalmalarına neden olabilecek herhangi bir şey yapmadıkları zaman güvende olacaklarına inanmaktadırlar. Ergenlik döneminin yaş aralığı göz önünde bulundurulduğunda bu dönem bireylerin yoğun bir şekilde gelecek planlaması yaptığı ve bunları elde etmek için çaba gösterdiği bir dönemdir. Ergen söz konusu yaşlarda bir iş sahibi olabilmek ve amaçladığı toplumsal konumu elde etmek için çeşitli sınavlara girmektedir. Ne yaparsa yapsın adaletsizlikle karşılaşacağına dair bir inanç, sınavlara hazırlanmada motivasyon kaybına ve nihayetinde başarısızlığa yol açarak ergeni karamsarlığa götürebilir. Adil dünya inancının tamamıyla kaybedilmesi ergenin hayat planları yapmasına ve gelecek konusunda kaygı ve umutsuzluğa kapılmasına neden olabilir.

Adil dünya inancının düşük veya yüksek olması iki uç noktadır. Bireyin, yüksek seviyede olmamak kaydıyla adil dünya inancına sahip olması psikolojik açıdan olumlu görülmektedir (Lerner - Miller, 1978, 1030). Dindarlık ile adil dünya inancı arasında dengeli bir etkileşimin varlığı, bireyin psikolojik açıdan daha tutarlı bir adalet algısına sahip olması açısından önemlidir.

Sonuç

Temel amacı, ergenlerde adil dünya inancı ve dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi olan bu çalışmaya Gaziantep ili merkez ilçelerinde ikamet eden yaklaşık %63'ü kadınlardan oluşan 5 farklı ortaöğretim kurumunda eğitim gören 14-18 yaş arası toplam 428 birey katılmıştır.

Demografik özellikler bir bütün olarak değerlendirildiğinde ergenlerde adil dünya inancı ve dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçlarının; daha çok kadınlardan, 14-18 yaş aralığında bulunan orta düzeyde gelire sahip farklı lise türlerinde eğitim gören ve ailesi ile birlikte yaşayan bireylerden oluşan bir örneklem üzerinde çalışıldığı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi uygun olacaktır.

Adil dünya inancı ve dindarlık düzeyi olarak katılımcılar orta düzeyde adil dünya inancına ve yüksek düzeyde dindarlığa sahiptir. Adil dünya inancı alt boyutları olan kişisel adil dünya inancı ve genel adil dünya inancı da orta düzeyde bulunmuştur. Dindarlık alt boyutları incelendiğinde dindarlık düzeyinin imandan, dini duygu, etki ve ibadete doğru bir sıralamayla azaldığı tespit edilmiştir. İman, dini duygu ve etki bakımından iyi seviyede

olan katılımcılar ibadet bakımından orta düzeydedir. Yani inandığını hayatına tatbik etmek açısından eksiklik gösteren bir dindarlık şekli görülmektedir.

Demografik özellikler ile adil dünya inancı ve dindarlık arasındaki ilişkiler incelendiğinde öncelikle adil dünya inancının cinsiyet, birlikte yaşanan kişi, gelir düzeyi ve okul türüne göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Dindarlık üzerinde ise gelir düzeyinin anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak cinsiyete göre kadınların dindarlık düzeyleri anlamlı olarak daha yüksektir. Birlikte yaşanan kişiye göre ailesiyle birlikte yaşayan katılımcıların dindarlık düzeyleri ailesi dışında bireylerle yaşayanlara göre daha yüksektir. Okul türüne göre ise imam hatip okulunda eğitim gören öğrenciler diğer okul türlerinde eğitim gören öğrencilere göre daha yüksek dindarlığa sahiptir.

Adil dünya inancı ile dindarlık arasındaki ilişki incelendiğinde ise adil dünya inancı ve dindarlık arasında çok zayıf düzeyde ancak aynı yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dindarlığın artması ile birlikte çok zayıf bir ilişki de olsa adil dünya inancı artış göstermektedir. Ayrıca adil dünya inancının yaklaşık %12'sinin dindarlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Dindarlık alt boyutlarının adil dünya inancı üzerindeki etkileri incelendiğinde ise iman ve duygu alt boyutlarının adil dünya inancı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ancak etki ve ibadet alt boyutlarının anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Etki ve ibadet boyutlarının adil dünya inancı üzerindeki tesiri pozitifdir. Yani bunlar arttığında adil dünya inancı da artmaktadır. Bu ikisi arasında en etkili ise etki boyutudur.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü / Atasözleri Sözlüğü*. 2 Cilt. Ankara: İnkılap Kitabevi, 4. Basım., 1984.
- Aronson, Elliot vd. *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.
- Aydın, Betül. *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. Ankara: Atlas Yayın Dağıtım, 2. Basım., 2005.
- Bahadır, Abdülkerim. *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Barut, Besri. "Siyasal Reklamcılık Özelinde Siyasal Tutumların Oluşma Süreci". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/2 (2005), 295-317.
- Bayyığıt, Mehmet. *Gençlik ve Din*. Konya: Yediveren Kitap, 2011.
- Calhoun, Lawrence G. - Cann, Arnie. "Differences in Assumptions About a Just World: Ethnicity and Point of View". *The Journal of Social Psychology* 134/6 (1994), 765-770. <https://doi.org/10.1080/00224545.1994.9923011>

- Callan, Mitchell J. vd. "The Belief in a Just World and Immanent Justice Reasoning in Adults". *Personality & Social Psychology Bulletin* 32/12 (Aralık 2006), 1646-1658. <https://doi.org/10.1177/0146167206292236>
- Cloutier, Richard - Onur, Bekir. "Ergenlik Psikolojisinde Kuramlar". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 27/2 (01 Ağustos 2019), 875-904. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000360
- Correia, Isabel - Dalbert, Claudia. "School Bullying: Belief in a Personal Just World of Bullies, Victims, and Defenders". *European Psychologist* 13/4 (2008), 248-254. <https://doi.org/10.1027/1016-9040.13.4.248>
- Coşgun, Esra. *Suçta Yönelen Ergenlerde Çocukluk Döneminde Örseleyici Yaşantılara Maruz Kalma Düzeyi ile Adil Dünya İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Crozier, Simon - Joseph, Stephen. "Religiosity and Sphere-Specific Just World Beliefs in 16- to 18-Year-Olds". *The Journal of Social Psychology* 137/4 (01 Ağustos 1997), 510-513. <https://doi.org/10.1080/00224549709595468>
- Çayır, Celal. "Şiddetin Adil Dünya İnancı ile Meşrulaştırılması". *International Journal of Theology & Social Sciences* 1/1 (2017), 1-16.
- Çelik, Celaleddin. "Kentsel Dindarlık". *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*. ed. Ünver Günay - Celaleddin Çelik. 81-112. Adana: Karahan Kitabevi, 2006.
- Çok, Figen. "Gelişim Psikolojisi: Ergenlik ve Yetişkinlik". *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* 27/2 (01 Ağustos 2019), 905-935. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000362
- Dalbert, Claudia vd. "Glaube an Die Gerechte Welt als Motiv: Validierung zweier Skalen [Belief in a Just World as Motive: Validation of Two Scales]". *Psychologische Beiträge* 29 (1987), 596-615.
- Dalbert, Claudia. *The Justice Motive as a Personal Resource: Dealing With Challenges and Critical Life Events*. New York, NY, US: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 2001.
- Dalbert, Claudia. "The World is More Just For Me Than Generally: About the Personal Belief in a Just World Scale's Validity". *Social Justice Research* 12/2 (1999), 79-98. <https://doi.org/10.1023/A:1022091609047>
- Dalbert, Claudia - Katona-Sallay, Hedvig. "The 'Belief in a Just World' Construct in Hungary". *Journal of Cross-Cultural Psychology* 27/3 (1996), 293-314. <https://doi.org/10.1177/0022022196273003>
- Dalbert, Claudia - Sallay, Hedvig. "Developmental Trajectories and Developmental Functions of The Belief in a Just World: Some Concluding Remarks". *The Justice Motive*

in *Adolescence and Young Adulthood*. ed. Claudia Dalbert - Hedvig Sallay. 288. New York: Routledge, 1th Edition., 2004.

Dalbert, Claudia - Stoeber, Joachim. "The Personal Belief in a Just World and Domain-Specific Beliefs About Justice at School and in the Family: A Longitudinal Study With Adolescents". *International Journal of Behavioral Development* 30 (01 Mayıs 2006), 200-207. <https://doi.org/10.1177/0165025406063638>

Dik, Tuğba. "Atasözlerinde Adil Dünya İnancı". *Millî Folklor Dergisi* 22/88 (2010), 28-32.

Dzuka, Jozef - Dalbert, Claudia. "The Belief in a Just World and Subjective Well-Being in Old Age". *Aging & Mental Health* 10/5 (2006), 439-444. <https://doi.org/10.1080/13607860600637778>

Erdem Çevikbaş, Pelin. *Ortaokul ve Lise Öğrencilerinin Adil Dünya İnancılarının Denetim Odağı ve Anne Baba Tutumu Açısından Gelişimsel Olarak İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018.

Finamore, Frank - Carlson, James M. "Religiosity, Belief in a Just World and Crime Control Attitudes". *Psychological Reports* 61/1 (01 Ağustos 1987), 135-138. <https://doi.org/10.2466/pr0.1987.61.1.135>

Fink, Janet vd. "Off-Field Behavior of Athletes and Team Identification: Using Social Identity Theory and Balance Theory to Explain Fan Reactions". *Journal of Sport Management* 23 (01 Mart 2009), 142-155. <https://doi.org/10.1123/jsm.23.2.142>

Freedman, Jonathan L. vd. *Sosyal Psikoloji*. çev. Ali Dönmez. Ankara: İmge Kitabevi, 4. Basım., 2003.

Fromm, Erich. *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*. çev. Nalan İçten - Yurdanur Salman. İstanbul: Payel Yayınevi, 5. Basım., 1990.

Furnham, Adrian - Gunter, Barrie. "Just World Beliefs and Attitudes Towards The Poor". *British Journal of Social Psychology* 23/3 (1985), 265-269. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1984.tb00637.x>

Furnham, Adrian - Procter, Edward. "Belief in a Just World: Review and Critique of the Individual Difference Literature". *British Journal of Social Psychology* 28/4 (1989), 365-384. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1989.tb00880.x>

Furnham, Adrian - Procter, Eddie. "Sphere-Specific Just World Beliefs and Attitudes to AIDS". *Human Relations* 45/3 (01 Mart 1992), 265-280. <https://doi.org/10.1177/001872679204500303>

Göregenli, Melek. *Şiddet, Kötü Muamele ve İşkenceye İlişkin Değerlendirmeler, Tutumlar ve Deneyimler*. İzmir: İzmir Barosu Yayınları, 2004.

- Gülmez, Çiğdem. *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Güneş, Adem. *Ergenlik Döneminde 100 Temel Kural*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım., 2015.
- Hafer, Carolyn - Bègue, Laurent. "Experimental Research on Just-World Theory: Problems, Developments, and Future Challenges". *Psychological bulletin* 131 (01 Ocak 2005), 128-167. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.1.128>
- Heider, Fritz. *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: John Wiley & Sons, Inc., 3st. Edition., 1983.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 4. Basım., 2001.
- Hunt, Matthew O. "Status, Religion, and the 'Belief in a Just World': Comparing African Americans, Latinos, and Whites". *Social Science Quarterly* 81/1 (2000), 325-343.
- İmamoğlu, Abdulvahit - Ferşadoğlu, Saliha. "Psikolojik Açından Ergenlerde Dini Tutum ve Davranışların Tahlihi/Psychological Analysis of Adolescents' Religious Attitudes and Behaviours". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (25 Ekim 2016), 19-40.
- Jersild, Arthur T. *Gençlik Psikolojisi*. çev. İbrahim N. Özgür. İstanbul: Gün Yayınları, 2. Basım., 1974.
- Jost, John T. vd. "Belief in a Just God (and a Just Society): A System Justification Perspective on Religious İdeology". *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology* 34/1 (2014), 56-81. <https://doi.org/10.1037/a0033220>
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem - Zeynep, Cemalcılar. *Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 16. Basım., 2014.
- Kaplan, Hasan. *İlahi Adalet Psikolojisi*. İstanbul: Express Altın Kitaplar Yayınevi, 2010.
- Karademirci, Emine vd. "Ergenlik Dönemi: Fiziksel Büyüme, Psikolojik ve Sosyal Gelişim Süreci". *The Journal of Turkish Family Physician* 3/4 (15 Kasım 2012), 10-16.
- Kılınç, Sibel - Torun, Fuat. "Adil Dünya İnancı". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3/1 (01 Mart 2011), 1-14.
- Lerner, Melvin J. "The Belief in a Just World". *The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion*. 9-30. Boston, MA: Springer US, 1980. https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0448-5_2
- Lerner, Melvin J. "The Justice Motive: Where Social Psychologists Found It, How They Lost It, and Why They May Not Find It Again". *Personality and Social Psychology Review: An Official Journal of the Society for Personality and Social Psychology, Inc* 7/4 (2003), 389-399. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0704_10

- Lerner, Melvin J. - Miller, Dale T. "Just World Research and the Attribution Process: Looking Back and Ahead". *Psychological Bulletin* 85/5 (1978), 1030-1051. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.85.5.1030>
- Lerner, Melvin J. - Simmons, Carolyn H. "Observer's Reaction to The 'Innocent Victim': Compassion or Rejection?" *Journal of Personality and Social Psychology* 4/2 (1966), 203-210. <https://doi.org/10.1037/h0023562>
- Lipkus, Isaac M. - Siegler, Ilene C. "The Belief in a Just World and Perceptions of Discrimination". *The Journal of Psychology* 127/4 (1993), 465-474. <https://doi.org/10.1080/00223980.1993.9915583>
- Maes, Jürgen. "Immanent Justice and Ultimate Justice: Two Ways of Believing in Justice". *Responses to Victimization and Belief in a Just World*. ed. Melvin J. Lerner - Riel Vermunt. 9-40. Critical Issues in Social Justice. New York, NY, US: Plenum Press, 1998. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-6418-5_2
- Messick, David vd. "Why We Are Fairer than Others". *Journal of Experimental Social Psychology* 21 (01 Eylül 1985), 480-500. [https://doi.org/10.1016/0022-1031\(85\)90031-9](https://doi.org/10.1016/0022-1031(85)90031-9)
- Nebiöglu, Gonca - Oktay, Fatma. "Tanrı Algısının Adil Dünya İnancı Kuramı ve Adalet Kavramları Üzerinden İncelenmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 51 (31 Aralık 2020), 288-307.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 12. Basım., 2015.
- Piaget, Jean. *Çocuğun Ahlaki Yargısı*. çev. İdil Dünder. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015.
- Piaget, Jean. *The Moral Judgment of the Child*. New York: Free Press, 1997.
- Plotnik, Rod. *Psikoloji'ye Giriş*. çev. Tamer Geniş. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.
- Rubin, Zick - Peplau, Letitia Anne. "Who Believes in a Just World?" *Journal of Social Issues* 31/3 (1975), 65-89. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1975.tb00997.x>
- Santrock, John W. *Ergenlik*. çev. Diğdem Müge Siyez. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 14. Baskı., 2020.
- Saraçoğlu, Fatih. "Çevre, Adalet Algısı, Suçun Algılanış Biçimi ile Vergi Kaçakçılığına İlişkin Tutumlar Arasındaki İlişkiler". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 3/1 (01 Nisan 2008), 59-74.
- Smith, Edward E. vd. *Atkinson ve Hilgard Psikolojiye Giriş 14. Edisyon*. çev. Deniz Ferhatoğlu - Öznur Öncül. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 3. Basım., 2015.
- Taylor, Donald M. vd. "The Personal/Group Discrimination Discrepancy: Perceiving My Group, but Not Myself, to Be a Target for Discrimination". *Personality and Social*

Psychology Bulletin 16/2 (01 Haziran 1990), 254-262.
<https://doi.org/10.1177/0146167290162006>

Tokur, Behlül. "Dindarlığın Kurucu Unsuru Olarak Doğruluk". *Journal of Turkish Studies* 12/27 (2017), 359-372. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12825>

Tokur, Behlül. "Martı Jonathan Livingston". *Journal of Analytic Divinity* 3/2 (15 Aralık 2019), 211-219.

Tokur, Behlül. *Stres ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017.

Ulutaş, Mehmet. "Heider'in Denge Kuramı (Heider's Balance Theory)". *Ekonomi ve Yönetim Bilimlerinde Güncel Akademik Araştırmalar*. 163-172. Ankara: Akademisyen Yayınevi, 2020.

Yapıcı, Asım. "Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dini Rolü". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 127-165.

Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 44. Basım., 2020.

Yavuzer, Haluk. *Psiko-Sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu*. İstanbul, 1. Basım., 1981.

Yitik, Ali İhsan. *Doğu Dinleri*. İstanbul: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 1. Basım., 2014.

Zweigenhaft, Richard vd. "Religious Preference and Belief in a Just World". *Genetic, Social, and General Psychology Monographs* 3 (01 Ağustos 1985), 333-348.

Kur'an-ı Kerim Meali. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 12. Basım., 2011.